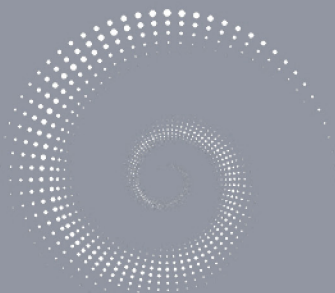

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Άρθρο 117

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Ηλεκτρονική έκδοση

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΣΠ. ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, Ξ. ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, Γ. ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Αύγουστος 2023

ΚΕΝΤΡΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ
WATCH.GR

Άρθρο 117

- 1. Οι νόμοι που εκδόθηκαν έως την 21.4.1967 κατ' εφαρμογήν του άρθρου 104 του Συντάγματος της 1ης Ιανουαρίου 1952, θεωρούνται ότι δεν είναι αντίθετοι προς το παρόν Σύνταγμα και διατηρούνται σε ισχύ.*
- 2. Επιτρέπεται, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 17, η νομοθετική ρύθμιση και διάλυση αγροληψιών και άλλων εδαφικών βαρών που υφίστανται ακόμη, η εξαγορά από εμφυτευτές της ψιλής κυριότητας εμφυτευτικών κτημάτων, καθώς και η κατάργηση και ρύθμιση ιδιόρρυθμων εμπράγματων σχέσεων.*
- 3. Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται δεν αποβάλλουν για το λόγο αυτό το χαρακτήρα που είχαν πριν καταστραφούν, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτέες και αποκλείεται να διατεθούν για άλλο προορισμό.*
- 4. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών ή δασικών εκτάσεων που ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου επιτρέπεται μόνο υπέρ του Δημοσίου σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 17, για λόγους δημόσιας ωφέλειας· διατηρείται πάντως η μορφή τους αμετάβλητη ως δασική.*
- 5. Οι αναγκαστικές απαλλοτριώσεις που κηρύχθηκαν ή που θα κηρυχθούν εωσότου οι κείμενοι νόμοι για τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις προσαρμοστούν στις διατάξεις του Συντάγματος διέπονται από τις διατάξεις που ισχύουν κατά το χρόνο που κηρύσσονται.*
- 6. Οι παράγραφοι 3 και 5 του άρθρου 24 εφαρμόζονται στις οικιστικές περιοχές που αναγνωρίζονται ή αναμορφώνονται αφότου ισχύσουν οι νόμοι που προβλέπονται στις παραγράφους αυτές.*
- 7. Η ισχύς της αναθεωρημένης διάταξης του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 4 του άρθρου 17 αρχίζει με τη θέση σε ισχύ του σχετικού εκτελεστικού νόμου και πάντως από 1.1.2002.*

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Ν., *Η δημόσια ωφέλεια στην αναγκαστική απαλλοτρίωση*, ΕΔΔΔ 1993· Βενιζέλος Ε., *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, 2002· Idem, *Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων*, 1990· Βογιατζής Π., *Το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και οι διαδικαστικές υποχρεώσεις του κράτους*, ΕΔΔΑ *Vontas and Others v. Greece*, Συνήγορος 2009· Γέροντας Απ., *Το δικαίωμα ιδιοκτησίας και η αναγκαστική απαλλοτρίωση. Κατ' άρθρο ερμηνεία του ν. 2882/2001*, 2023· Idem, *Η προστασία της περιουσίας κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ*, ΝοΒ 2009· Idem, *Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και αναγκαστική απαλλοτρίωση*, 2003· Γεωργιάδης Α., *Η τύχη της μίσθωσης σε περίπτωση επιτάξεως του μισθίου*, Δίκη 1995· Γιαννακούρος Π., *Αγροτικοί νόμοι (το αγροτικό πρόβλημα από της απελευθέρωσης του Ελληνικού Κράτους μέχρι και σήμερα)*, ΝοΒ 1979· Δαγτόγλου Π., *Ατομικά Δικαιώματα*, τ. Β΄, 1991· Idem, *Δημόσιο συμφέρον και Σύνταγμα*, ΤοΣ 1986· Δρόσος Γ., *Συνταγματικοί περιορισμοί της ιδιοκτησίας και αποζημίωση: Προστασία της ιδιοκτησίας και Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 1997· Δωρής Φ., *Αναδασμός και εμπράγματα σχέσεις*, ΝοΒ 1977· Κασμάτης Γ., *Η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και η διεύρυνση αυτής*, ΕΔΔΔ 1974· Idem, *Η απόφαση 40/1998 της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Οι βάσεις εφαρμογής της αρχής του σεβασμού και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου και της εγγύησης της ιδιοκτησίας*, ΝοΒ 1999· Idem, *Τα συνταγματικά όρια της ιδιοκτησίας*, 1972· Κονιδάρης Ι., *Αναγκαστική απαλλοτρίωση μοναστηριακών ακινήτων*, ΝοΒ 2002· Κοντιάδης Ξ., *Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001*, 2002· Μάνεσης Α., «Αυτοδίκαιη ανάκληση αναγκαστικών απαλλοτριώσεων», σε: Του ίδιου, *Συνταγματική θεωρία και πράξη*, 1980· Νικολαΐδης Χ., *Ιστορική εξέλιξη και βασικές έννοιες του μεταλλευτικού δικαίου*, ΑρχΝομολ 1985· Παπακωνσταντίνου Απ., *Κοινωνική δημοκρατία και κοινωνικό κράτος δικαίου κατά το Σύνταγμα του 1975/1986/2001*, 2006· Idem, «Ο θεσμός της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και η προστασία της ιδιοκτησίας μετά την αναθεώρηση του 2001», στο συλλογικό έργο: Ξ. Κοντιάδης (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, τ. Α΄, 2006· Idem, *Η προστασία των περιουσιακών ενοχικών δικαιωμάτων σε υπερνομοθετικό επίπεδο: Μεταξύ νομικής δογματικής και σύγχρονων αναγκών*, ΤοΣ 2002· Idem, *Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα: Σύγχρονες πτυχές*, Περιβάλλον και Δίκαιο 2011· Idem, *Αειφορία και βιώσιμη ανάπτυξη ως συνταγματικές αρχές: Ερμηνευτικές, κανονιστικές και νομολογιακές πτυχές του περιβαλλοντικού Συντάγματος*, Περιβάλλον και Δίκαιο 2007· Idem, *Δικαστικός ακτιβισμός και Σύνταγμα. Το παράδειγμα της περιβαλλοντικής νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας*, Περιβάλλον και Δίκαιο 2006· Idem, *Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης*, Επιθεώρησης Διοικητικού Δικαίου και Δημοσίου Δικαίου 2002· Idem, *Κράτος και Διεθνές Δίκαιο. Η συνταγματική διαρρύθμιση των σχέσεων εσωτερικού και διεθνούς δικαίου*, 2001· Idem, *Το άρθρο 24 του Συντάγματος ως πεδίο νομικο-πολιτικής έντασης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*, Νόμος και Φύση 1997· Παραράς Π., *Σύνταγμα και ΕΣΔΑ*, 2001· Ρόζος Ν. (επιμ.), *Αναγκαστική απαλλοτρίωση. Περιορισμοί της ιδιοκτησίας*, 2019· Ρώτης Ν., *Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος*, σε: Τιμητικός Τόμος του Συμβουλίου της Επικρατείας, τ. Ι, 1979· Σαρίπολος Ν.Ν., *Σύστημα του Συνταγματικού Δικαίου της Ελλάδος*, τ. Γ΄, 1923·

Σαρμάς Ι., *Κράτος και Δικαιοσύνη*, τ. Ι, *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, 2003· Τασόπουλος Γ., «Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ», στο συλλογικό έργο: Ι. Σαρμάς/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος, *ΕΣΔΑ. Κατ' άρθρο ερμηνεία*, 2021· Τομαράς Δ., *Η αναγκαστική απαλλοτρίωση. Νομοθετικό πλαίσιο και ερμηνευτική προσέγγιση*, 2018· Τσάτσος Θ., *Η συνταγματική προστασία των ατομικών περιουσιακών δικαιωμάτων*, 1928· Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. Γ΄, *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 1998· Τσιρωνάς Αθ., «Η προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας και περιουσίας», σε: Σπ. Βλαχόπουλος (επιμ.), *Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2017· Φιλίππου Δ./Ροϊλός Α., *Το δίκαιο της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης*, 1998· Χατζηγιαννίδης Α., *Θέματα τινά της αγροτικής νομοθεσίας*, ΝοΒ 1971· Χιώλος Κ., *Το μέτρο της επιτάξεως της ιδιοκτησίας*, ΑρχΝομολ 2004· Χορομίδης Ι., *Αναγκαστικές απαλλοτριώσεις*, τ. Β΄, 2004· Χορομίδης Κ., *Ζητήματα προστασίας της ιδιοκτησίας και αναγκαστικής απαλλοτρίωσης κατά το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο*, 2007· Idem, *Δυνατότητα αναγκαστικής απαλλοτρίωσης των μοναστηριακών κτημάτων*, ΝοΒ 2002· Idem, *Η πληρότητα της αποζημίωσης για τη στέρηση της ιδιοκτησίας και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Δίκη 2001· Idem, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος (άρθρα 90, 94, 95, 110 και 17)* Αρμ. 2001· Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, εκδ. Β΄, 2002· Χρυσόγονος Κ./Βλαχόπουλος Σπ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, 2017.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΟΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ	4
II. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ	4
III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ	9
1. Όσον αφορά την εφαρμογή των παραγράφων 1 και 2	9
2. Όσον αφορά την εφαρμογή των παραγράφων 3 και 4	12
3. Όσον αφορά την εφαρμογή της παραγράφου 7	25

I. ΟΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

- 1 Το άρθρο 117 περιλαμβάνεται στο Τμήμα Γ΄ του συνταγματικού κειμένου (άρθρα 111-119), το οποίο φέρει τον τίτλο: «Μεταβατικές διατάξεις». Περιλαμβάνει –ασυνήθιστα– εκτεταμένο πλέγμα ρυθμίσεων που αφορούν ειδικότερα θέματα, χωρίς μάλιστα να διαθέτουν πάντα (*stricto sensu*) μεταβατικό χαρακτήρα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, επιμέρους διατάξεις των άρθρων αυτών ανήκουν νομοτεχνικά στις οικείες συνταγματικές διατάξεις που ρυθμίζουν το αντίστοιχο αντικείμενό τους. Πρόκειται επί της ουσίας για ρυθμίσεις επιμέρους ζητημάτων, τις οποίες ο συνταγματικός νομοθέτης θεώρησε σκόπιμο να περιλάβει στο εν λόγω Τμήμα του συνταγματικού κειμένου, προφανώς για να μη νοθεύσει τη συνοχή και, κυρίως, τον πανηγυρικό χαρακτήρα των λοιπών διατάξεών του. Η αναγκαιότητα συμπερίληψης των «μεταβατικών» αυτών ρυθμίσεων προέκυψε, κατά κανόνα, από την πρόθεση του συντακτικού νομοθέτη να αντιμετωπίσει περιπτώσιολογικά ζητήματα που ανέκυψαν από τη μετάβαση, μετά την πτώση της δικτατορίας και την επαναφορά του δημοκρατικού καθεστώτος στη χώρα, στο νέο συνταγματικό πλαίσιο, δεδομένου μάλιστα ότι είχε μεσολαβήσει αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα από την παύση ισχύος του Συντάγματος του 1952.

Το άρθρο 117 περιλαμβάνει, θεματικά ετερόκλητες κατά βάση διατάξεις, οι οποίες αφορούν την ιδιοκτησία και το φυσικό περιβάλλον. Ως εκ τούτου, η ερμηνευτική προσέγγισή τους επιβάλλεται να γίνεται συνδυαστικά με τις αντίστοιχες διατάξεις των άρθρων 17-18 και 24 Σ., με τις οποίες κατοχυρώνονται τα δικαιώματα της ιδιοκτησίας και της προστασίας του περιβάλλοντος, αντίστοιχα.

II. ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΔΙΑΤΑΞΕΩΝ

- 2 Με τη διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 117 θεσπίζεται επί της ουσίας «τεκμήριο συνταγματικότητας» για τους νόμους που είχαν εκδοθεί προ της επιβολής της δικτατορίας και της καταλύσεως του πολιτεύματος (21.04.1967) και αποτελούσαν εξειδίκευση των ορισμών του άρθρου 104 του Συντάγματος του 1952. Επιπλέον, με τη ρητή πρόβλεψη περί διατηρήσεως («*διατηρούνται σε ισχύ*») των νόμων αυτών¹ και μετά την έναρξη ισχύος του Συντάγματος του 1975, οι διατάξεις τους περιάπτονται επί της ουσίας αυξημένης τυπικής ισχύος, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις βασικές ρυθμίσεις τους. Πράγματι, ο κοινός νομοθέτης δεν μπορεί, μετά την έναρξη ισχύος του Συντάγματος του 1975, να καταργήσει ή να τροποποιήσει ουσιωδώς τους νόμους αυτούς. Ωστόσο,

¹ Ιδίως ν.δ. 2185/1952.

ενόψει αφενός της διατυπώσεως της διατάξεως και, αφετέρου, της τελολογίας της, πρέπει να γίνει δεκτό ότι μόνον οι διατάξεις των νόμων αυτών οι οποίες είναι σύμφωνες με το άρθρο 104 του Συντάγματος του 1952 «*θεωρούνται ότι δεν είναι αντίθετοι προς το παρόν Σύνταγμα και διατηρούνται σε ισχύ*». Σκοπός άλλωστε της διατάξεως είναι η διατήρηση της ισχύος εκείνων των νόμων που εκδόθηκαν «κατ' εφαρμογήν» του άρθρου 104 του Συντάγματος του 1952. Συνακόλουθα, νομοθετικές διατάξεις, οι οποίες είτε δεν εφαρμόζουν το ανωτέρω άρθρο, είτε, πολύ περισσότερο, αντίκεινται σε αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτουν στην ειδική ρύθμιση της παραγράφου 1 του άρθρου 117 Σ.

Το άρθρο 104 του Συντάγματος του 1952 περιλάμβανε («*μεταβατικές*» και στην περίπτωση αυτή) διατάξεις που αφορούσαν την αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών. Σύμφωνα με αυτές, επιτρεπόταν επί μια τριετία από την έναρξη ισχύος του εν λόγω συνταγματικού κειμένου η αναγκαστική απαλλοτρίωση συγκεκριμένων και εξαντλητικώς αναφερομένων κατηγοριών «*αγροτικών κτημάτων*», κατά παρέκκλιση των οικείων διατάξεων του (άρθρο 17) που κατοχύρωνε το δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Επρόκειτο συγκεκριμένα για μεγάλες (πέραν των 500 στρεμμάτων) αυτοκαλλιεργούμενες εκτάσεις, καθώς και για μικρότερες (πέραν των 250 στρεμμάτων) μη αυτοκαλλιεργούμενες εκτάσεις, που ανήκαν σε ιδιώτες, για καλλιεργούμενες ή καλλιεργήσιμες εκτάσεις και κτηνοτροφικές εκτάσεις ή φυτείες που ανήκαν σε ν.π.δ.δ. (πλην των ευαγών ιδρυμάτων που επιδιώκουν εκπαιδευτικούς ή φιλανθρωπικούς σκοπούς), καθώς και για μεγάλες κτηνοτροφικές εκτάσεις. Επιπλέον, αναγνωριζόταν η δυνατότητα απαλλοτρίωσης ή αναγκαστικής μίσθωσης αγρών, δασικών εκτάσεων και βοσκοτόπων που ανήκαν στην εκκλησιαστική περιουσία. Σύμφωνα με τη διάταξη, η αποζημίωση για την απαλλοτρίωση των εκτάσεων αυτών δεν μπορούσε να είναι μικρότερη του ενός τρίτου της αξίας τους και καταβάλλονταν σε δόσεις ή σε χρεόγραφα. Η αποζημίωση δεν προβλεπόταν συνεπώς ως «*πλήρης*» (κατά την έννοια του άρθρου 17 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος), αλλά ως «*δίκαιη*» ενόψει των επιδιωκόμενων σκοπών.

Επρόκειτο, όπως είναι σαφές, για εξαιρετικές ρυθμίσεις που αποκλίνουν από τις προστατευτικές ρυθμίσεις του Συντάγματος για την προστασία της ιδιοκτησίας (άρθρο 17) και δικαιολογούνται για λόγους που αφορούν την αποκατάσταση των ακτημόνων καλλιεργητών, ιδιαίτερα δε των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μετά τη μικρασιατική καταστροφή του 1922. Οι ιδιαιτερότητες που χαρακτήριζαν τα ιστορικά αυτά γεγονότα και οι κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις τους για τη χώρα επέτρεπαν αυτές τις παρεκκλίσεις από τον κανόνα της προστασίας της ιδιοκτησίας. Περαιτέρω,

3

4

λόγοι προεχόντως ασφαλείας και βεβαιότητας δικαίου επέβαλαν τη συμπερίληψη στο άρθρο 117 της εν λόγω μεταβατικής ρύθμισης, έτσι ώστε να προστατεύονται γεγεννημένες από ετών (νόμιμες) καταστάσεις.

- 5 Παρόμοιο περιεχόμενο διαθέτει εξάλλου η παράγραφος 2 του άρθρου 117. Σύμφωνα με αυτήν, επιτρέπεται, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 17, η νομοθετική ρύθμιση και διάλυση αγροληπιών και άλλων εδαφικών βαρών που υφίστανται ακόμη, η εξαγορά από εμφυτευτές της ψιλής κυριότητας εμφυτευτικών κτημάτων, καθώς και η κατάργηση και ρύθμιση ιδιόρρυθμων εμπράγματων σχέσεων. Στις περιπτώσεις αυτές ο συντακτικός νομοθέτης προβαίνει απευθείας σε σταθμίσεις ανάμεσα στο δημόσιο συμφέρον και την προστασία της ιδιοκτησίας, θεσιάζοντας ρυθμίσεις που παρεκκλίνουν από τους κανόνες του άρθρου 17. Ανάλογες διατάξεις περιλάμβανε εξάλλου το άρθρο 104 του Συντάγματος του 1952. Σύμφωνα με αυτές: *«Οι μέχρι τούδε εκδοθέντες νόμοι περί εξαγοράς εμφυτευτικών κτημάτων, περί απαλλαγής από αγροληπτικών ή εδαφονομικών βαρών και αναγκαστικής μισθώσεως γαιών υπέρ ακτημόνων γεωργών και κτηνοτρόφων θεωρούνται ως μη αντικείμενοι εις το Σύνταγμα. Επιτρέπεται η κατά παρέκκλιση του άρθρου 17 του Συντάγματος νομοθετική ρύθμιση και διάλυση υφιστάμενων εισέτι αγροληπιών και εδαφονομικών βαρών, η εξαγορά της ψιλής κυριότητας υπό εμφυτευτών εμφυτευτικών κτημάτων, η κατάργησης και ρύθμιση ιδιορρυθμων εμπραγμάτων σχέσεων και η λήψις μέτρων κατά της κατατήσεως ή ανασυγκροτήσεως της υπερμέτρως κατανεμομένης μικράς εγγείου ιδιοκτησίας»*. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τελευταίες αυτές προβλέψεις για τον περιορισμό της κατάτμησης της αγροτικής ιδιοκτησίας περιλήφθηκαν στο άρθρο 18 παρ. 4 του ισχύοντος Συντάγματος. Κατά τη διάταξη, *«επιτρέπεται, σύμφωνα με τη διαδικασία που καθορίζει ειδικός νόμος... η λήψη μέτρων για την αποφυγή της υπερμέτρως κατάτμησης ή για διευκόλυνση της ανασυγκροτήσεως της κατατημένης μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας»*².
- 6 Περαιτέρω, οι παράγραφοι 3 και 4 του άρθρου 117 αφορούν τα σημαντικότερα ίσως στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος: Τα δάση και τις δασικές εκτάσεις. Επιπλέον, διευθετούν το ζήτημα της απαλλοτριώσεώς τους. Συνεπώς, οι εν λόγω διατάξεις θα πρέπει να ερμηνεύονται σε συνδυασμό με εκείνες των άρθρων 17 και 24 Σ., με τις οποίες κατοχυρώνονται τα δικαιώματα στην ιδιοκτησία και στην προστασία του περιβάλλοντος.
- 7 Ειδικότερα, με την παράγραφο 3 του άρθρου 117 προβλέπεται η υποχρεωτική κήρυ-

² Για τη διάταξη αυτή βλ. στο παρόν συλλογικό έργο, Απ. Παπακωνσταντίνου, *Άρθρο 18 του Συντάγματος*.

ξη ως αναδασωτέων των δασών και των δασικών εκτάσεων που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται. Στις περιπτώσεις αυτές απαγορεύεται, σύμφωνα με τη ρητή πρόβλεψη της διάταξης, να αποβάλλουν τον χαρακτήρα τους ως δασών ή δασικών εκτάσεων και αποκλείεται να διατεθούν για άλλο προορισμό. Πρόκειται ουσιαστικά για τη μέγιστη δυνατή προστασία που διασφαλίζει το Σύνταγμα σε περιβαλλοντικό αγαθό. Τούτο αποδίδεται στο γεγονός ότι ο συντακτικός νομοθέτης είχε διακρίνει αφενός την κομβική σημασία των δασών και των δασικών εκτάσεων στη διασφάλιση του φυσικού περιβάλλοντος και, συνακόλουθα, της ποιότητας ζωής του ανθρώπου, αφετέρου δε τους άμεσους και σοβαρούς κινδύνους που αντιμετωπίζουν. Η συμπερίληψη των ανωτέρω διατάξεων στο Σύνταγμα αποδείχθηκε, στην πορεία του χρόνου, ευεργετική για την προστασία των ευαίσθητων αυτών οικοσυστημάτων έναντι των έντονων πιέσεων που ασκεί επ' αυτών η ανθρώπινη δραστηριότητα.

Οι ανωτέρω διατάξεις του άρθρου 117 Σ. επιβάλλεται να προσεγγίζονται σε συνδυασμό με τις διατάξεις του άρθρου 24 παρ. 1 Σ., με τις οποίες θεσπίζονται οι κανόνες της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και της απαγόρευσης μεταβολής του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων. Συγκεκριμένα, η διάταξη προβλέπει: *«Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων. Η σύνταξη δασολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον»*. Οι διατάξεις του άρθρου 117 που αφορούν τα δάση και τις δασικές εκτάσεις πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα των ανωτέρω ορισμών, καθώς και των απορρεόντων από αυτούς αρχών της (περιβαλλοντικής) αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης (άρθρα 24 και 106 παρ. 1 Σ.).

Όπως προκύπτει από τη διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 117, η προβλεπόμενη από αυτήν προστασία αφορά το σύνολο των δασών και των δασικών εκτάσεων, ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Αρκεί η, με οποιονδήποτε τρόπο, καταστροφή ή αποψίλωσή τους για να ενεργοποιηθούν οι προβλεπόμενοι από τη διάταξη κανόνες της υποχρεωτικής κηρύξεως αναδασώσεως και της απαγόρευσης διάθεσής τους για άλλο προορισμό. Νομοθετική διάταξη με την οποία θα επιχειρούνταν ο περιορισμός ή

8

9

η νόθευση της παρεχόμενης προστασίας θα αντέβαινε στο Σύνταγμα και θα ήταν, ως εκ τούτου, ανίσχυρη. Εξάλλου, προκειμένου να επιτυγχάνεται το ωφέλιμο αποτέλεσμα (*effet utile*) της διάταξης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η κήρυξη αναδασώσεως επιβάλλεται να συντελείται από τη Διοίκηση εντός ευλόγου χρόνου. Τυχόν αδράνεια, πέραν του χρόνου αυτού, της Διοικήσεως συνιστά παράλειψη οφειλομένης νομίμου ενεργείας, η οποία μπορεί να ελεγχθεί από τον ακυρωτικό δικαστή. Αναγκαία βέβαια προϋπόθεση για την κήρυξη της αναδασώσεως είναι ο χαρακτήρας των εκτάσεων ως δασικών πριν από την καταστροφή ή αποψίλωση της δασικής βλαστήσεως. Η συνδρομή του στοιχείου αυτού πρέπει να προκύπτει από την αιτιολογία της πράξεως κηρύξεως αναδασώσεως. Υπενθυμίζεται ότι με την αναθεώρηση του 2001 περιλήφθηκε, προς αποφυγή παρερμηνειών, ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 24 Σ., με την οποία προβλέπεται ο ορισμός του δάσους και της δασικής έκτασης.

- 10 Περαιτέρω, με την παράγραφο 4 του άρθρου 117 ορίζεται ότι η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών και δασικών εκτάσεων είναι επιτρεπτή μόνο υπέρ του Δημοσίου για λόγους δημόσιας ωφέλειας, ενώ, σε κάθε περίπτωση, διατηρείται η μορφή τους αμετάβλητη ως δασική. Καθίσταται έτσι σαφές ότι η επικαλούμενη στην περίπτωση αυτή «δημόσια ωφέλεια» που δικαιολογεί την απαλλοτρίωση επιβάλλεται να εναρμονίζεται με τον χαρακτήρα της εκτάσεως ως δάσους ή ως δασικής, τελεί δε υπό την προϋπόθεση της διατηρήσεως «αμετάβλητης» της εν λόγω μορφής της. Επομένως, η δημόσια ωφέλεια μπορεί να αφορά εν προκειμένω μόνον χρήση νομικά επιτρεπτή και οικολογικά συμβατή με τη μορφή αυτή της εκτάσεως και να συνυφαίνεται με τη διατήρηση και την προστασία της ως τέτοιας. Χρήσεις που δεν είναι συμβατές με τον δασικό χαρακτήρα της εκτάσεως ή που τον θέτουν σε διακινδύνευση δεν δύνανται, σε καμία περίπτωση, να δικαιολογήσουν την απαλλοτρίωσή της.
- 11 Τέλος, οι παράγραφοι 6 και 7 του άρθρου 117 περιλαμβάνουν, γνησίως μεταβατικές διατάξεις, με τις οποίες ορίζεται ο χρόνος ισχύος και εφαρμογής έτερων συνταγματικών διατάξεων. Συγκεκριμένα, η παράγραφος 6 προβλέπει ότι οι παράγραφοι 3 και 5 του άρθρου 24 εφαρμόζονται στις οικιστικές περιοχές που αναγνωρίζονται ή αναμορφώνονται αφότου ισχύσουν οι νόμοι που προβλέπονται στις παραγράφους αυτές. Οι τελευταίες αφορούν τη συμμετοχή των ιδιοκτητών στη δημιουργία δρόμων και κοινωφελών χώρων, καθώς και στην εκτέλεση κοινόχρηστων πολεοδομικών έργων, προκειμένου για ακίνητα τα οποία βρίσκονται σε περιοχές που αναγνωρίζονται ως οικιστικές, είτε σε υφιστάμενες οικιστικές περιοχές που αναμορφώνονται. Έτσι, κατ'εφαρμογήν της διατάξεως του άρθρου 117 παρ. 6, οι εν λόγω υποχρεώσεις των ιδι-

οκτητών θεμελιώνονται μόνον για τα ακίνητα που βρίσκονται σε περιοχές που αναγνωρίζονται ως οικιστικές ή αναμορφώνονται μετά την έναρξη ισχύος των νόμων που προβλέπονται στις ανωτέρω παραγράφους 3 και 5 του άρθρου 24 Σ.

Εξάλλου, κατά την παράγραφο 7 του άρθρου 117, η οποία προστέθηκε, με την αναθεώρηση του 2001, προβλέπεται ότι η ισχύς της αναθεωρημένης (με την ίδια αναθεώρηση) διάταξης του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 4 του άρθρου 17 αρχίζει με τη θέση σε ισχύ του σχετικού εκτελεστικού νόμου και πάντως από 01.01.2002. Σύμφωνα με την τελευταία αυτή διάταξη: *«Η αποζημίωση ορίζεται από τα αρμόδια δικαστήρια»*. Σε αντίθεση με την προϊσχύουσα ρύθμιση που προέβλεπε ότι *«η αποζημίωση ορίζεται πάντοτε από τα πολιτικά δικαστήρια»*, με την εν λόγω αναθεωρημένη διάταξη καταλείπεται πλέον στον κοινό νομοθέτη η ευχέρεια να υπαγάγει τις σχετικές διαφορές στα διοικητικά ή στα πολιτικά δικαστήρια, όπως γίνεται επί σειρά δεκαετιών. Τη δυνατότητα αυτή την παρέχει άλλωστε η διάταξη του άρθρου 94 Σ., η οποία θεσπίζει ευχέρεια του κοινού νομοθέτη να υπαγάγει *«κατηγορίες διοικητικών διαφορών ουσίας στα πολιτικά δικαστήρια»*. Η μεταφορά των εν λόγω διαφορών στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, όπου κατ' αρχήν ανήκουν σύμφωνα με τις διακρίσεις των διαφορών που προβλέπονται στο άρθρο 94 παρ. 1 Σ., ουδέποτε συνετελέσθη. Αντιθέτως, με Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, η οποία εκδόθηκε εσπευσμένα λόγω της πίεσης του χρόνου που προκάλεσε η ως άνω μεταβατική διάταξη του άρθρου 117 παρ. 7 Σ., και κυρώθηκε με τον ν. 2990/2002, διατηρήθηκε η υπαγωγή των διαφορών αυτών στην αρμοδιότητα των πολιτικών δικαστηρίων.

III. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

1. Όσον αφορά την εφαρμογή των παραγράφων 1 και 2

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά την ερμηνεία και εφαρμογή από τα δικαστήρια των διατάξεων του άρθρου 117 παρ. 1 και 2 παρουσιάζει η Α.Π. Ολομ. 29/2005. Σύμφωνα με τις κρίσεις της, *«από το άρθρο 104 του Συντάγματος 1952, το οποίο κατά παρέκκλιση του άρθρου 17 του ιδίου Συντάγματος, επέτρεψε για μία τριετία από την έναρξη ισχύος του την αναγκαστική απαλλοτρίωση ορισμένων κατηγοριών αγροτικών κτημάτων (καλλιεργησίμων και κτηνοτροφικών εκτάσεων) προς αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών και μικρών κτηνοτρόφων, ορίζοντας ότι η αποζημίωση θα καθορίζεται σε μεταλλικές δραχμές από τα τακτικά δικαστήρια σε ύψος όχι μικρότερο του 1/3 της αξίας του απαλλοτριουμένου κατά το χρόνο της καταλήψεως και θα καταβάλλεται πριν ή μετά την κατάληψη είτε κατά δόσεις είτε με χρεόγραφα, σε συνδυασμό με τα άρθρα 2, 6, 39, 40,*

41 και 42 του ν.δ/τος 2185/1952 που εκδόθηκε σε εκτέλεση της ανωτέρω συνταγματικής διατάξεως και ρύθμισε θέματα τρόπου κηρύξεως της σχετικής απαλλοτριώσεως και καταβολής της αποζημιώσεως, προκύπτει 1) ότι από τη δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της σχετικής υπουργικής αποφάσεως περί κηρύξεως αναγκαστικής απαλλοτριώσεως ακινήτου κατ' εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων, η κυριότητα αυτού περιέρχεται στο Ελληνικό Δημόσιο χωρίς άλλη διατύπωση και έκτοτε συντελείται η απαλλοτρίωση, ανεξαρτήτως αν έχει καταβληθεί ή όχι η αντίστοιχη αποζημίωση και 2) ότι η περί αποζημιώσεως αξίωση του κυρίου του απαλλοτριωθέντος ακινήτου γεννιέται από την κατάληψη αυτού από το Ελληνικό Δημόσιο σε εκτέλεση της απαλλοτριώσεως, έκτοτε δε είναι δυνατή και η δικαστική επιδίωξή της, μετατρεπομένου του επί του ακινήτου δικαιώματος κυριότητας σε ενοχική απαίτηση υπέρ του ιδιοκτήτη (Ολ. ΑΠ 636/66, 389/78). Η ως άνω ειδική διάταξη του άρθρου 104 του Συντάγματος 1952 κασιχύει της γενικής περί προστασίας της ιδιοκτησίας διατάξεως του άρθρου 17 του ίδιου Συντάγματος, κατά ρητή παρέκκλιση της οποίας θεσμοθετήθηκε. Τα ίδια ισχύουν *mutatis mutandis* και υπό την ισχύ του νέου Συντάγματος 1975, αφού και σ' αυτό συμπεριελήφθη ειδική επιφύλαξη κατ' άρθρο 117 παρ. 1 αυτού, με την οποία ορίζεται ότι οι κατ' εφαρμογή του άρθρου 104 του Συντάγματος 1952 εκδοθέντες μέχρι 21.4.1967 νόμοι θεωρούνται ως μη αντικείμενοι στο παρόν Σύνταγμα και διατηρούνται. Συνεπώς δεν ασκεί επιρροή η ολοκλήρωση ή μη του σκοπού της κατ' εφαρμογή των νόμων εκείνων κηρυχθείσας απαλλοτριώσεως. Εξάλλου οι ανωτέρω διατάξεις των άρθρων 104 του Συντάγματος 1952 και 117 του ισχύοντος Συντάγματος δεν αντίκεινται στις περί προστασίας της ιδιοκτησίας διατάξεις του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ε.Σ.Δ.Α., που κυρώθηκε αρχικώς με το νόμο 2329/1953 και εκ νέου με το ν.δ. 53/1974, εφόσον από τη διάταξη του άρθρου 28 του τελευταίου Συντάγματος προκύπτει ότι οι διεθνείς συμβάσεις υπερισχύουν μόνο όταν έχουν διαφορετική ρύθμιση έναντι των κοινών νόμων και όχι έναντι των συνταγματικών διατάξεων».

- 14 Ζήτημα γεννάται ωστόσο σε περίπτωση μη συντελέσεως, εντός ευλόγου χρόνου, του σκοπού για τον οποίο συντελέσθηκε η απαλλοτρίωση, κατ' εφαρμογή των ορισμών του άρθρου 104 Σ. και του –εκτελεστικού της εν λόγω διατάξεως– ν. 2185/1952. Στην περίπτωση αυτή είναι ορθότερο να γίνει δεκτό ότι ο ιδιοκτήτης δύναται να ζητήσει την άρση της υπόψη (συντελεσμένης) απαλλοτριώσεως. Τούτο διότι η διατήρηση μιας τέτοιας απαλλοτριώσεως θα προσέκρουε στον κανόνα που θεσπίζει το άρθρο 17 παρ. 1 και 2 Σ., αλλά και στον ίδιο τον σκοπό του άρθρου 117 παρ. 1 Σ., το οποίο αποβλέπει στη διατήρηση των απαλλοτριώσεων που κηρύχθηκαν με βάση τις ανωτέρω διατάξεις

του Συντάγματος του 1952 για την αποκατάσταση ακτημόνων. Αναγκαστική απαλλοτριώση η οποία κηρύχθηκε μεν κατ' επίκληση της ανάγκης αυτής, χωρίς ωστόσο να επακολουθήσει η πραγμάτωση του εν λόγω σκοπού παύει να εμπίπτει στην προστασία της διατάξεως του άρθρου 117 παρ. 1 Σ., αφού βαίνει πέραν της τελολογίας θεσπίσεως αυτής. Άλλωστε, όπως προκύπτει ευθέως από τη γραμματική διατύπωση της διατάξεως, με αυτήν διατηρούνται σε ισχύ οι νόμοι που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογήν του άρθρου 104 του Συντάγματος του 1952 και όχι οι αναγκαστικές απαλλοτριώσεις των οποίων ο σκοπός ουδέποτε συνετελέσθηκε. Συνακόλουθα, στις περιπτώσεις αυτές εφαρμόζονται, κατά την ορθότερη άποψη, οι κανόνες για την άρση συντελεσμένης απαλλοτριώσεως.

Περαιτέρω, ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η προαναφερόμενη κρίση του ανώτατου πολιτικού δικαστηρίου της χώρας, σύμφωνα με την οποία οι διεθνείς συμβάσεις, όπως η ΕΣΔΑ, δεν υπερισχύουν των συνταγματικών διατάξεων³. Πρόκειται ίσως για μια από τις σπάνιες περιπτώσεις όπου θα μπορούσε να βοηθεί σύγκρουση του Συντάγματος με την ΕΣΔΑ. 15

Μεγάλο ενδιαφέρον για τα εδώ εξεταζόμενα ζητήματα παρουσιάζει ακόμη η ΣτΕ 2040/1992, με την οποία τίθενται οι προϋποθέσεις για τη νομιμότητα (συνταγματικότητα) των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων που έχουν κηρυχθεί κατ' επίκληση του άρθρου 104 του Συντάγματος του 1952 και του ν. 2185/1952. Σύμφωνα με την απόφαση, «από τη διατύπωση και το σκοπό της ανωτέρω διατάξεως του άρθρου 104 του Συντάγματος του 1952 συνάγεται ότι για την αναγκαστική απαλλοτριώση κτημάτων κατά παρέκκλιση από το άρθρο 17 του ίδιου Συντάγματος, ως μόνο σκοπό δημόσιας ωφέλειας η διάταξη αυτή αναγνωρίζει την αποκατάσταση ακτημόνων και μάλιστα ακτημόνων, οι οποίοι υπήρχαν ήδη κατά την κήρυξη της απαλλοτριώσεως, δεδομένου ότι η ανάγκη άμεσης αποκαταστάσεως των ακτημόνων αυτών επιβάλλει και δικαιολογεί την απαλλοτριώση, όχι δε και ακτημόνων, οι οποίοι θα ενεφανίζονται στο μέλλον και μάλιστα μετά την πάροδο της χρονικής ισχύος της συνταγματικής αυτής διατάξεως (Ζετία) που επέτρεπε την απαλλοτριώση κατ' εξαίρεση από τα οριζόμενα στο άρθρο 17 για τη δυνατότητα και τον τρόπο αφαιρέσεως της ιδιοκτησίας. (βλ. ΣτΕ 1105/1955, 277/1956). Εξάλλου, από τη διάταξη αυτή, με την προεκτεθείσα έννοια, σε συνδυασμό με το άρθρο 17 του ισχύοντος Συντάγματος προκύπτει ότι, αν, παρά την κήρυξη αναγκαστικής απαλλοτριώσεως βάσει της εξαιρετικής αυτής διατάξεως με σκοπό την αποκατάσταση υπαρχόντων κατά 16

³ Για τα ζητήματα αυτά βλ., ενδεικτικά, Απ. Παπακωνσταντίνου, *Κράτος και Διεθνές Δίκαιο. Η συνταγματική διαρρύθμιση των σχέσεων εσωτερικού και διεθνούς δικαίου*, 2001.

τον χρόνο εκείνο ακτημόνων, ο σκοπός αυτός δεν εκπληρώθηκε, ούτε είναι πλέον εφικτό να εκπληρωθεί, ανακύπτει η υποχρέωση ανακλήσεως της απαλλοτριώσεως, δεδομένου ότι αν δεν υπάρχει πεδίο εφαρμογής του άρθρου 104 του Συντάγματος, ισχύει η θεσπιζόμενη από το άρθρο 17 του ισχύοντος Συντάγματος συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας». Η τελευταία αυτή –ορθή– κρίση του Δικαστηρίου⁴ φαίνεται πάντως να συγκρούεται με την κρίση που περιλαμβάνεται στην προαναφερόμενη απόφαση της Ολομελείας του ανωτάτου πολιτικού δικαστηρίου της χώρας (Α.Π. Ολομ. 29/2005), σύμφωνα με την οποία «δεν ασκεί επιρροή η ολοκλήρωση ή μη του σκοπού της κατ' εφαρμογή των νόμων εκείνων κηρυχθείσας απαλλοτριώσεως».

2. Όσον αφορά την εφαρμογή των παραγράφων 3 και 4

- 17 Η νομολογιακή παρακαταθήκη των δικαστηρίων για τις διατάξεις των παραγράφων 3 και 4 του άρθρου 117 Σ. είναι ιδιαίτερος εκτεταμένη. Πρόκειται για το αποτέλεσμα μιας σταδιακής και επεκτατικής ερμηνευτικής διεργασίας, ιδιαίτερα από το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας. Η πρόσφατη νομολογία του συμπυκνώνει το ερμηνευτικό καταστάλαγμα της πορείας αυτής. Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η ΣΤΕ

⁴ Ειδικότερα, σύμφωνα με την απόφαση, στην περίπτωση αυτή «η επίδικη απαλλοτρίωση κηρύχθηκε βάσει των ανωτέρω εξαιρετικών διατάξεων για την αποκατάσταση ακτημόνων το έτος 1952. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλλου (βλ. το από 2-2-1989 έγγραφο με τις διοικήσεις προς το Συμβούλιο της Επικρατείας) ακολούθησε η έκδοση αποφάσεων της προβλεπόμενης από το ν.δ. 2185/1952 Επιτροπής Απαλλοτριώσεων για την αναγνώριση δικαιούχων αποκαταστάσεως, οι οποίες όμως τελικώς εφαρμόστηκαν σε άλλο έδαφος. Το έτος 1983 με απόφαση του Νομάρχη Έβρου (υπ' αριθμ. 7955/28-9-1983) έγινε κατάληψη του επίδικου κτήματος και προσωρινή παραχώρηση αυτού για ένα έτος (για την καλλιεργητική περίοδο 1983-1984) σε ακτήμονες του συνεταιρισμού Βάλτου. Οι αιτούντες προσέβαλαν την απόφαση αυτή με αίτηση ακυρώσεως στο Συμβούλιο της Επικρατείας, η δίκη όμως καταργήθηκε ως προς την πράξη αυτή με την απόφαση 3161/1987 του Συμβουλίου της Επικρατείας, λόγω λήξεως της ισχύος της πράξεως. Στις 4-6-1987, οι αιτούντες υπέβαλαν προς τον Υπουργό Γεωργίας αίτηση, με την οποία ζητούσαν την ανάκληση της απαλλοτριώσεως. Η διοίκηση αρνήθηκε την ανάκληση της απαλλοτριώσεως με τη δεύτερη από τις προσβαλλόμενες πράξεις, με την αιτιολογία ότι το κτήμα έχει περιέλθει στο δημόσιο και έχει ήδη συντελεσθεί η κατάληψή του με την ανωτέρω απόφαση του Νομάρχη Έβρου του έτους 1983. Η αιτιολογία όμως αυτή δεν είναι νόμιμη, σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν στην προηγούμενη σκέψη, δεδομένου ότι δεν προκύπτει ότι εκπληρώθηκε εν προκειμένω ο διωκόμενος σκοπός ουδέ συνιστά εκπλήρωση του σκοπού, ως αβασίμως προβάλλει η Διοίκηση, το γεγονός της προσωρινής παραχωρήσεως το έτος 1983, αφού ουδόλως συνάγεται ότι η παραχώρηση αυτή αφορούσε ακτήμονες που υπήρχαν ήδη κατά την εποχή της χρονικής ισχύος της ανωτέρω εξαιρετικής διατάξεως του άρθρου 104 του Συντ. 1952 ούτε άλλωστε η διοίκηση ισχυρίζεται τούτο».

Ολομ. 666/2021. Σύμφωνα με αυτήν, «από τις διατάξεις των άρθρων 24 παρ. 1 και 117 παρ. 3 του Συντάγματος συνάγεται ότι τα δάση και οι δασικές εκτάσεις της χώρας υπάγονται, ως φυσικά αγαθά και οικοσυστήματα και ανεξαρτήτως της ειδικότερης ονομασίας τους ή της θέσης τους σε σχέση προς τις οικιστικές περιοχές, σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς με σκοπό τη διατήρηση της κατά προορισμό χρήσης τους και τη διαφύλαξη της φυσικής και βιολογικής ισορροπίας. Οι συνταγματικές αυτές διατάξεις επιβάλλουν στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει πρόσφορα για το σκοπό αυτό μέσα, τα οποία να καθιερώνουν το κατά την εκάστοτε αντίληψη του νομοθέτη, υποκείμενη σε δικαστικό έλεγχο ως προς τη συμβατότητά της με το άρθρο 24 του Συντάγματος, ενδεδειγμένο σύστημα προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων. Τα δασικά οικοσυστήματα μπορούν, κατ' εξαίρεση, να διατεθούν για άλλο σκοπό δημοσίου συμφέροντος σύμφωνα με τις αυστηρές προϋποθέσεις που τάσσει σχετικώς η δασική νομοθεσία, και εντός των ορίων, την τήρηση των οποίων εγγυάται το άρθρο 24 του Συντάγματος, εφόσον, δηλαδή, ο σκοπός αυτός είναι από εκείνους που είναι επιτρεπτό να ικανοποιούνται με θυσία δασικής γης και, επιπλέον, εφόσον σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση κρίνεται από τα αρμόδια δημόσια όργανα βάσει ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας και τεκμηριώσεως ότι η θυσία αυτή είναι πράγματι επιβεβλημένη και δεν υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο για την ικανοποίηση του σκοπού δημοσίου συμφέροντος, για τον οποίο πρόκειται (ΣτΕ 2153/2015 Ολομ. σκ. 12). Εφόσον, μάλιστα, ο λόγος δημοσίου συμφέροντος τίθεται με ιδιαίτερη επιτακτικότητα, κατά την κρίση του νομοθέτη, υποκείμενη σε δικαστικό έλεγχο συνταγματικότητας (βλ. σχετικώς, άρθρο 46 του ν. 998/1979, όπως ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε με το άρθρο 36 του ν. 4280/2014, Α' 159), η δυνατότητα αφιέρωσης δασικού χαρακτήρα εκτάσεων στην ικανοποίηση άλλων σκοπών δημοσίου συμφέροντος παρέχεται, κατά την έννοια των ως άνω συνταγματικών διατάξεων, και επί εκτάσεων που έχουν κηρυχθεί αναδασωτέες, ακόμη και προ της εκπληρώσεως του σκοπού της αναδάσωσης (ΣτΕ 2499/2012 Ολομ.)... Ειδικότερα, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και, μάλιστα, του δασικού κεφαλαίου της Χώρας, συνιστά αυταποδεικτικώς λόγο δημοσίου συμφέροντος, την ικανοποίηση του οποίου οφείλουν να επιδιώκουν τα κρατικά όργανα. Τα ίδια κρατικά όργανα, εξάλλου, συμπεριλαμβανομένου του νομοθέτη, υποχρεούνται να διασφαλίζουν την, κατά το δυνατόν, απρόσκοπτη απόλαυση ενός αειφόρου φυσικού περιβάλλοντος από όλους, αφού, κατά το αναθεωρημένο άρθρο 24 παρ. 1 του Συντάγματος, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί "και δικαίωμα του καθενός". Κατά την έννοια, όμως, του τελευταίου εδαφίου της παρ. 1 του άρθρου 24 του Συντάγματος, ορίζοντας ότι "Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών

εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον”, η υποχρέωση των κρατικών οργάνων να προστατεύουν το δασικό κεφάλαιο, καθώς και το εύρος του συστοίχου προς αυτήν δημόσιου δικαιώματος “του καθενός”, δεν εξικνείται μέχρι την πλήρη απαγόρευση κατασκευής και εγκατάστασης έργων και δραστηριοτήτων που τείνουν να θίξουν ή θίγουν το δασικό οικοσύστημα. Πράγματι, το μεν δικαίωμα όλων σε ένα αειφόρο φυσικό περιβάλλον είναι και αυτό δεκτικό περιορισμών, όπως, κατά κανόνα, συμβαίνει με τα συνταγματικά δικαιώματα, εφόσον, πάντως, δεν θίγεται ο απαραβίαστος πυρήνας τους, το δε καθήκον προστασίας του δάσους βαρύνει τα κρατικά όργανα παραλλήλως προς άλλες συνταγματικές υποχρεώσεις, τις οποίες ο κοινός νομοθέτης καλείται, κατά την ως άνω συνταγματική διάταξη, να συγκεράσει προβαίνοντας στις αναγκαίες σταθμίσεις. Κατά τη στάθμιση αυτή, εξάλλου, ο κοινός νομοθέτης δεν υποχρεούται, βεβαίως, να εξαντλήσει το συνταγματικό όριο που επιτρέπει, υπό τις ως άνω αυστηρές προϋποθέσεις, και τη μεταβολή ακόμη του ίδιου του προσορισμού της έκτασης, αίροντας το δασικό της χαρακτήρα, αλλά δύναται να περιορισθεί στο έλασσον, που συνιστά η πρόσκαιρη μεταβολή της δασικής της μορφής, παροδική ή μακρόχρονη, διατηρώντας τον, καταρχήν, δασικό της χαρακτήρα. Σε εκτέλεση του άρθρου 24 παρ. 1 του Συντάγματος εκδόθηκε ο ν. 998/1979 (Α΄ 289), ο οποίος κατέστρωσε λεπτομερές σύστημα προστασίας των δασών και δασικών εκτάσεων (βλ., ιδίως, άρθρα 38, 41, 70, 71 κ.ά.), των οποίων οριοθέτησε την έννοια, και, περαιτέρω, εξαίρεσε από το πεδίο εφαρμογής της δασικής νομοθεσίας ορισμένες κατηγορίες εκτάσεων, όπως είναι αυτές που έχουν αφιερωθεί, κατά το νόμο, σε άλλη χρήση (πολεοδομημένες, αγροτικές κ.λπ.) (άρθρα 3 κ.λπ.), καθόρισε δε, προσωρινώς, ελλείψει Δασολογίου, και τη διαδικασία χαρακτηρισμού των εκτάσεων ως δασικών ή μη (άρθρα 10 και 14). Περαιτέρω, με ειδικό του κεφάλαιο ο ίδιος νόμος προέβλεψε σειρά δραστηριοτήτων, οι οποίες, κατ’ εξαίρεση, είναι επιτρεπτό να εγκαθίστανται εντός εκτάσεων δασικού χαρακτήρα, υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις, βεβαίως, που συνάγονται, κατά τα προαναφερόμενα, από το Σύνταγμα και εξειδικεύει και ο ίδιος ο νόμος (άρθρα 45 και 46 του ν. 998/1979, όπως ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε με το άρθρο 36 του ν. 4280/2014, και όπως τα άρθρα αυτά έχουν και έκτοτε αλληπαλλήλως τροποποιηθεί), αλλά και υπό τις ειδικότερες προϋποθέσεις που προσήκουν σε καθεμιά από τις δραστηριότητες αυτές κατά τους ορισμούς του εν λόγω τυπικού νόμου. Με τον τρόπο αυτό, ο κοινός νομοθέτης, προβαίνοντας ο ίδιος σε στάθμιση του δημόσιου συμφέροντος διατήρησης αδιατάρακτου του δασικού οικοσυστήματος και εκείνου που θα επέβαλλε την, κατ’ εξαίρεση, αφιέρωση ορισμένης δασικής έκτασης σε άλλο σκοπό, επέλεξε κανονιστικώς τις δραστηριότητες

που θα ήταν, υπό προϋποθέσεις, επιτρεπτό να θίξουν το δασικό οικοσύστημα. Έτσι, με τα άρθρα 45 και επ. του ν. 998/1979, όπως οι διατάξεις του νόμου αυτού τροποποιήθηκαν ιδίως με το άρθρο 36 του ν. 4280/2014 (Α΄ 159), υποκείμενες, βεβαίως, σε έλεγχο συνταγματικότητας ως προς το ειδικό περιεχόμενο της καθεμιάς (βλ. ΣτΕ 710/2020 Ολομ., ως προς τη συνταγματικότητα του άρθρου 47B, σχετικού με ορισμένες περιπτώσεις γεωργικής εκμετάλλευσης), ως τέτοιες δραστηριότητες ή έργα ορίζονται, μεταξύ άλλων και πάντοτε υπό προϋποθέσεις, η διάνοιξη οδών (άρθρο 48), οι τουριστικές εγκαταστάσεις (άρθρο 49), οι κατασκηνώσεις (άρθρο 50), οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις (άρθρο 51), τα μεταλλεία και λατομεία (άρθρο 52), ποικίλα έργα υποδομής, όπως αεροδρόμια, φράγματα, υδροηλεκτρικοί σταθμοί, λιμένες, τηλεπικοινωνιακά και ηλεκτρικά δίκτυα, έργα ύδρευσης και επεξεργασίας λυμάτων κλπ. – (άρθρο 53), εγκαταστάσεις πολιτιστικού χαρακτήρα και αρχαιολογικών ανασκαφών (άρθρο 54), στρατιωτικά έργα (άρθρο 55), ορειβατικά καταφύγια (άρθρο 56) κ.λπ.».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η ΣτΕ Ολομ. 1364/2021, η οποία αφορά τη –συνταγματικά επιβαλλόμενη– σύνταξη δασολογίου και διατηρεί μεγάλη σημασία για την εφαρμογή της διατάξεως του άρθρου 117 παρ. 3 Σ. Σύμφωνα με την απόφαση, «το άρθρο 24 του Συντάγματος εγγυάται τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος ως αειφόρου (παρ. 1) και ορίζει, κατά την έννοιά του, ότι οι επικίνδυνες για το περιβάλλον ανθρώπινες δραστηριότητες οφείλουν να οργανώνονται μόνον ως μέρος της “χωροταξικής αναδιάρθρωσης της Χώρας” (παρ. 2), η οποία προκειμένου να είναι βιώσιμη, πρέπει να σέβεται και να προασπίζει το περιβάλλον. Έτσι, η ταυτόχρονη θεσμοθέτηση του Δασολογίου και του Κτηματολογίου από το συντακτικό νομοθέτη, και, μάλιστα, στο ίδιο άρθρο 24 του Συντάγματος, εκφράζει την αντίληψη ότι αυτά συμβάλλουν και, μάλιστα, ουσιαστικά, στο συνταγματικό ζητούμενο του συνδυασμού της προστασίας του περιβάλλοντος με την ορθολογική διάταξη στο χώρο των δραστηριοτήτων που το απειλούν. Ειδικώς οι δασικοί χάρτες οφείλουν, κατά το Σύνταγμα, να είναι, κατά το δυνατόν, τεχνικώς άρτιοι, αλλά και ουσιαστικώς αξιόπιστοι, να αποτυπώνουν, δηλαδή, με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια τις δασικού χαρακτήρα εκτάσεις. Η αποτύπωση, εξάλλου, αυτή, δεν αποσκοπεί απλώς στην καταγραφή των δασικών οικοσυστημάτων της Χώρας (για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, άρθρο 24 παρ. 1), αλλά αποβλέπει στην κατάστρωση ενός συνεκτικού συνόλου δεδομένων με καταγεγραμμένες τις εκτάσεις που υπάγονται στη δασική νομοθεσία με τους περιορισμούς που απορρέουν από αυτήν ως προς τις χρήσεις γης κ.λπ., ώστε οι λοιπές, ιδίως, εκτάσεις, να αξιοποιηθούν καταλλήλως και να προσλάβουν την ενδεδειγμένη χωρική ταυτότητα βάσει των χαρακτηριστικών τους στο πλαίσιο της χωρο-

ταξικής αναδιάρθρωσης της Χώρας (άρθρο 24 παρ. 2). Σ' αυτό το πλαίσιο, κατά το πρώτο στάδιο της εισαγωγής ολοκληρωμένου συστήματος κατάρτισης δασικών χαρτών ο νομοθέτης αρκέσθηκε στις αεροφωτογραφίες παρελθόντων ετών, ως βάση κατάρτισης των δασικών χαρτών (άρθρο 13 παρ. 1 και 2 του ν. 3889/2010). Η επιλογή αυτή εξηγείται, αναμφιβόλως, από τη σημασία των αεροφωτογραφιών ως στοιχείου το οποίο, φωτοερμηνευόμενο καταλλήλως με τις πρόσφορες επιστημονικές μεθόδους, αποδεικνύει κατά τρόπο αναντίρρητο την πρωταρχική πραγματική προϋπόθεση πρόσδοσης δασικού χαρακτήρα σε μία έκταση, δηλαδή την κάλυψή της από δασική βλάστηση. Στη συνέχεια, όμως, ο νομοθέτης, αξιολογώντας ως ουσιώδες για την αξιοπιστία των δασικών χαρτών, δηλαδή θεματικών χαρτών που προορίζονται να έχουν κατ' εξοχήν νομική λειτουργικότητα, το στοιχείο της εκδόσεως διοικητικών πράξεων και, μάλιστα, ατομικού χαρακτήρα, οι οποίες, με τη δεσμευτικότητα του τεκμηρίου νομιμότητας, αφιερώνουν ορισμένη έκταση σε μη δασική χρήση, ενέταξε σχετική διάταξη στη νομοθεσία περί δασικών χαρτών (άρθρο 7 παρ. 1 του ν. 4164/2013, βλ. ανωτέρω, σκέψεις ένατη και δέκατη), ήδη δε, με το άρθρο 48 παρ. 1 του ν. 4685/2020, θεωρεί και τις πράξεις αυτές ως βάση κατάρτισης των δασικών χαρτών. Η διάταξη αυτή εναρμονίζεται πλήρως με το χαρακτήρα των δασικών χαρτών και, περαιτέρω, του Δασολογίου, ως νομίμου εργαλείου καταγραφής των εκτάσεων δασικού χαρακτήρα. Στο Δασολόγιο, πράγματι, το οποίο δεν προβλέπεται από το Σύνταγμα και το νόμο ως ιστορικό αρχείο εκτάσεων που υπήρξαν δασικές κατά το παρελθόν (βάσει αεροφωτογραφιών και, πριν από αυτές, δόκιμων ημερολογίων και διηγήσεων περιηγητών κ.λπ.), αν και αυτό δεν αποκλείεται να είχε ενδιαφέρον για το μελετητή και την ιστορική τεκμηρίωση, αλλά προβλέπεται ως μοχλός περιβαλλοντικής προστασίας, βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και άσκησης όλων των δημοσίων πολιτικών που συνδέονται με αυτές, δεν είναι νοητό να περιλαμβάνονται, ως δασικές, εκτάσεις καλυπτόμενες μεν από δασική βλάστηση κατά το παρελθόν, μη καλυπτόμενες, όμως, από δασική βλάστηση στη συνέχεια, διότι αφιερώθηκαν σε άλλη χρήση δυνάμει έγκυρης πολιτειακής πράξης, εκτάσεις, δηλαδή, νομίμως μη καλυπτόμενες από δασική βλάστηση, στις οποίες η εφαρμογή της δασικής νομοθεσίας αποκλείεται για νομικούς λόγους και οι οποίες δεν θα ήταν νομικώς δυνατό να κηρυχθούν ούτε ως αναδασωτέες, ώστε να ανακτήσουν τη δασική βλάστηση που έφεραν κατά το παρελθόν, νομίμως απομακρυνθείσα. Η απεικόνιση των εκτάσεων αυτών στους δασικούς χάρτες ως δασικών θα περιόριζε τη χρηστικότητα του Δασολογίου ως σημείου αναφοράς για τη χάραξη των παραπάνω δημοσίων πολιτικών, κυρίως δε της προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων, τα οποία, ως υπαρκτές ή –εξομοιούμενες προς αυτές παρανόμως κατεστραμμένες (άρθρο

117 παρ. 3 Σ.) δασοβιοκοινότητες, πρέπει να προσδιορίζουν το μέγεθος, την έκταση και το χαρακτήρα των μέσων της προστασίας και της σωτηρίας τους, όπως η πυρόσβεση, η αντιπυρική προστασία (προφύλαξη και πρόληψη κατά το Σύνταγμα και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης), ο καθαρισμός, η συντήρηση, η ανανέωση με τα κατάλληλα κριτήρια της δασολογικής επιστήμης, η αφιέρωση πόρων και προσωπικού, η διαχείριση κ.λπ., που απαιτούν, όλα ανεξαιρέτως, πραγματικό –ή εξομοιούμενο με αυτό– και όχι ιδεατό σημείο αναφοράς... Ενόψει των ανωτέρω, η εφαρμογή των περιγραμμάτων των διοικητικών πράξεων που αφιέρωσαν ορισμένες εκτάσεις σε μη δασική χρήση, μάλιστα δε σε χρόνο πρότερο της θέσεως σε ισχύ του Συντάγματος, δεν συνιστά ανεπίτρεπτη μεταβολή του δασικού προορισμού και χαρακτήρα των εκτάσεων αυτών, ευνοεί δε τόσο την προστασία των πράγματι (υπαρκτών) ή κατά νόμον (αναδασωτέων) δασικών εκτάσεων, όσο και τη βιώσιμη ανάπτυξη... Για τον ίδιο λόγο δεν είναι νοητό η απεικόνιση, ως μη δασικών, των εκτάσεων που μετέβαλαν το δασικό τους προορισμό με διοικητική πράξη εκδοθείσα προ του Συντάγματος του 1975, να εξαρτάται από την παρεμπόδιουσα κρίση των αρμοδίων για τη σύνταξη των δασικών χαρτών οργάνων, ότι η μεταβολή αυτή, εφόσον λάμβανε χώρα σήμερα, υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1975 και της τωρινής δασικής νομοθεσίας (άρθρα 45 και επ. του ν. 998/1979), θα ήταν σύμφωνη με τις διατάξεις αυτές».

Χαρακτηριστική επίσης για τον τρόπο που προσλαμβάνει το Δικαστήριο το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 117 παρ. 3 Σ. είναι η ΣτΕ Ολομ. 710/2020. Σύμφωνα με την απόφαση, «ειδικώς για τα δάση και τις δασικές εκτάσεις, ο συντακτικός νομοθέτης έλαβε ιδιαίτερη μέριμνα, εισάγοντας ειδικότερες διατάξεις, βάσει των οποίων τα δασικά οικοσυστήματα υπάγονται σε αυστηρό προστατευτικό καθεστώς, προς το σκοπό της διαφύλαξης της οικολογικής ισορροπίας και της διατήρησης της κατά προορισμό χρήσης τους, η οποία καθορίζεται ευθέως εκ του Συντάγματος. Εντός του πλαισίου αυτού, αφενός μεν ανατίθεται στον κοινό νομοθέτη η υποχρέωση να θεσπίσει τις αναγκαίες ρυθμίσεις για την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων, αφετέρου δε επιβάλλεται απαγόρευση της μεταβολής του προορισμού τους. Παρέχεται, ωστόσο, στο νομοθέτη η δυνατότητα να επιτρέψει, κατ' εξαίρεση, την αλλοίωση της μορφής τους, εφόσον συντρέχουν εξαιρετικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος, υπό τον όρο, πάντως, ότι, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, κρίνεται προηγουμένως από τα αρμόδια όργανα ότι η θυσία της δασικής βλάστησης είναι πράγματι επιβεβλημένη και δεν υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο για την ικανοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού δημοσίου συμφέροντος (ΣτΕ 2153/2015 Ολομ. κ.ά.). Εξάλλου, από το συνδυασμό των προαναφερομένων διατάξεων των άρθρων 24 παρ. 1, 106 παρ. 1 και 22 παρ. 1 του Συντάγματος προκύπτει ότι ο συντακτικός νομο-

19

θέτης, σταθμίζοντας, αφενός, την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος και, αφετέρου, άλλους παράγοντες αναγόμενους στο γενικότερο εθνικό και δημόσιο συμφέρον, όπως εκείνους που σχετίζονται με την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας, την αξιοποίηση του εθνικού πλούτου, την ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης, τη διασφάλιση της οικονομικής ελευθερίας και την εξασφάλιση εργασίας στους πολίτες, επιτάσσει το συγκερασμό των σκοπών αυτών, κατά τρόπο που θα διασφαλίζει τη βιώσιμη ανάπτυξη (ΣτΕ Ολομ. 3219/2010, 613/2002). Περαιτέρω, το άρθρο 117 παρ. 3 του Συντάγματος επιβάλλει την υποχρέωση κήρυξης ως αναδασωτέων των δημοσίων και ιδιωτικών δασών και δασικών εκτάσεων που καταστρέφονται από πυρκαγιά ή αποψιλώνονται από οποιαδήποτε αιτία, με σκοπό την ανάκτηση της δασικής μορφής τους, και απαγορεύει τη διάθεσή τους για άλλο προορισμό, ανεξαρτήτως, της παρόδου μακρού χρόνου από την καταστροφή τους (ΣτΕ 2153/2015 Ολομ., 677/2010 Ολομ., 2778/1988 Ολομ. κ.ά.). Η συνταγματική αυτή διάταξη δεν επιτρέπει επεμβάσεις σε αναδασωτέες εκτάσεις για την εξυπηρέτηση συνήθους δημοσίου συμφέροντος που θα δικαιολογούσε, σύμφωνα με το προπαρατεθέν άρθρο 24 παρ. 1 [εδ. τελευταίο] του Συντάγματος, τη θυσία δασικής γης μη υπαγομένης στο αυξημένο προστατευτικό καθεστώς των αναδασωτέων εκτάσεων (πρβ. ΣτΕ 2153/2015 Ολομ., σκ. 12). Παρά την απόλυτη διατύπωση, όμως, του ως άνω άρθρου 117 παρ. 3, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο συνταγματικός νομοθέτης είχε τη βούληση να απαγορεύσει τη χρησιμοποίηση αναδασωτέων εκτάσεων, ακόμη και για σκοπούς ιδιαίτερης σημασίας για το δημόσιο συμφέρον, που δεν μπορούν να καλυφθούν με άλλο τρόπο. Ως εκ τούτου, δεν αποκλείεται η θέσπιση από το νομοθέτη ρυθμίσεων, με τις οποίες παρέχεται η δυνατότητα να εγκριθεί, σε εξαιρετικές περιπτώσεις δημοσίου συμφέροντος, επέμβαση σε έκταση που έχει κηρυχθεί αναδασωτέα, ακόμη και πριν αυτή ανακτήσει τη δασική μορφή της, προκειμένου να εκτελεσθεί έργο το οποίο αποβλέπει στην εξυπηρέτηση ανάγκης με ιδιαίτερη κοινωνική, εθνική ή οικονομική σημασία, αν η εκτέλεση του έργου στην έκταση αυτή είναι απολύτως αναγκαία και επιτακτική, με αποτέλεσμα η παρέλευση του απαιτούμενου για την πραγματοποίηση της αναδάσωσης χρονικού διαστήματος να οδηγούσε σε ματαίωση του επιδιωκόμενου δημόσιου σκοπού (ΣτΕ 2499/2012 Ολομ.). Εξαρχής, άλλωστε, ο εκτελεστικός του Συντάγματος ν. 998/1979, διέκρινε τα σημαντικά, κατά τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης, έργα υποδομής, δηλαδή τα στρατιωτικά έργα, για τα οποία αναγνώρισε τη δυνατότητα να εκτελούνται και σε αναδασωτέες εκτάσεις, το αυτό δε προβλέφθηκε από το νομοθέτη μεταγενεστέρως, για την εκτέλεση σημαντικών έργων υποδομής, όπως, μεταξύ άλλων, των σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας [Α.Π.Ε.] και των συνοδών τους έργων. Ειδικότερα, για τα

έργα αυτά εκδίδεται έγκριση επέμβασης ακόμη και σε αναδασωτέες εκτάσεις, κατόπιν ειδικής αιτιολογίας για την ιδιαίτερη σημασία του έργου και την αναγκαιότητα εκτέλεσής του στην αναδασωτέα έκταση πριν από την πραγματοποίηση της αναδάσωσης, βάσει διατάξεων που κρίθηκαν σύμφωνες με το Σύνταγμα, με την απόφαση 2499/2012 της Ολομελείας του Δικαστηρίου, λόγω της εξαιρετικής σημασίας των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, ενόψει του ότι, πάντως, η άδεια επέμβασης, σε αντίθεση με την άρση της αναδάσωσης, δεν συνεπάγεται μεταβολή του νομικού χαρακτήρα της αναδασωτέας έκτασης, αλλά μόνο προσωρινή δυνατότητα επέμβασης, με την υποχρέωση αποκατάστασης του δασικού χαρακτήρα της έκτασης, μετά την παύση λειτουργίας της δραστηριότητας, κατά τρόπον ώστε να διατηρείται ο προστατευτικός χαρακτήρας της αναδάσωσης».

Περαιτέρω, σύμφωνα με την ίδια απόφαση, το τελευταίο εδάφιο του άρθρου 24 παρ. 1 Σ. το οποίο επιτρέπει την –υπό αυστηρούς όρους– μεταβολή του προορισμού των δασών και των δασικών εκτάσεων, «αφορά περιπτώσεις μεταβολής, για το μέλλον, του προορισμού ορισμένων δασικών εκτάσεων, προκειμένου αυτές να αποδοθούν εφεξής σε γεωργική χρήση, και δεν τυγχάνει εφαρμογής επί δασών και δασικών εκτάσεων που καταστράφηκαν χωρίς νόμιμη αιτία με οποιοδήποτε τρόπο (πυρκαγιά, εκκέρσωση κ.λπ.), είτε πριν, είτε μετά την έναρξη ισχύος του Συντάγματος του 1975. Για τις τελευταίες αυτές εκτάσεις, που καταστράφηκαν χωρίς νόμιμη αιτία, ισχύει και υπερισχύει η αυστηρότερη ρύθμιση του άρθρου 117 παρ. 3 του Σ., η οποία επιβάλλει την κήρυξη της δασικής έκτασης που αποψιλώθηκε παρανόμως ως αναδασωτέας, κατά δέσμια αρμοδιότητα (πρβ. ΣτΕ 2153/2015 Ολομ. κ.ά.), ανεξαρτήτως της παρόδου μακρού χρόνου από την καταστροφή της, και αποκλείει τη διάθεσή της για κάθε άλλο σκοπό δημοσίου συμφέροντος που θα δικαιολογούσε κατά νόμο επέμβαση στο δάσος πριν την καταστροφή του, σύμφωνα με το έκτο κεφάλαιο του ν. 998/1979 [ΣτΕ 677/2010 Ολομ., 2778/1988 Ολομ. κ.ά. – πρβ., επί του άρθρου 38 παρ. 1 του ν. 998/1979, ως ίσχυε πριν την αντικατάστασή του με τους ν. 4280/2014 και 4342/2015, ΣτΕ 2640/2009 Ολομ. κ.ά.]. Υπό τα δεδομένα αυτά, η εξαγορά δασών/δασικών εκτάσεων που εκχερσώθηκαν προ του 1975 αυτογνωμόνως, προκειμένου να καλλιεργηθούν, και η μεταβίβαση κυριότητας, έναντι τιμήματος, στους κατόχους αυτών, υπό την προϋπόθεση ότι η αγροτική χρήση συνεχίζεται έως την έκδοση της πράξης εξαγοράς και θα συνεχισθεί και στο μέλλον (άρθρο 47 παρ. 5 επ. του ν. 998/1979), αντίκεινται προς τα άρθρα 24 παρ. 1 και 117 παρ. 3 του Συντάγματος... Εξάλλου, η αυθαίρετη εκκέρσωση και εν συνεχεία αγροτική εκμετάλλευση δασών και δασικών εν γένει εκτάσεων επί δεκαετίες –και μάλιστα από πρόσωπα μη ασχολούμενα κατ' επάγγελμα

με τη γεωργία–, η δημιουργία πολυετών πραγματικών καταστάσεων και η αποτροπή “αντιδικιά[ς] πολιτών και υπηρεσιών για τη χρήση των ακινήτων” δεν συνιστούν επίκληση εξαιρετικής ανάγκης με ιδιαίτερη κοινωνική, εθνική ή, έστω, οικονομική σημασία, που θα δικαιολογούσε την έγκριση των, αυθαιρέτως πραγματοποιηθεισών προ του 1975, εκκερσώσεων δασών και δασικών εκτάσεων. Από τη φύση δε του πράγματος, οι εκκερσώσεις αυτές έχουν γίνει ανεπιλέκτως και ασυνδέτως προς κρατικούς αναπτυξιακούς σκοπούς ή άλλους λόγους δημοσίου συμφέροντος, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να θεωρηθεί ότι η ρύθμιση επιδιώκει θεμιτό σκοπό εξ εκείνων που περιγράφονται στο άρθρο 106 Σ. Επιπλέον, η ευνοϊκή μεταχείριση των αυθαιρέτως καλλιεργησάντων δάση και δασικές εκτάσεις, χωρίς άδεια της αρμόδιας αρχής, και η μεταβίβαση των εκτάσεων αυτών κατά κυριότητα στους καλλιεργητές τους αντίκεινται και στις συνταγματικές αρχές του κράτους δικαίου και της ισότητας, αφού θέτουν την κατηγορία αυτή προσώπων –όχι απαραίτητως αγροτών, μετά την απάλειψη του αρχικώς προβλεφθέντος, με τον ν. 4061/2012, σχετικού όρου–, που έδρασαν αυθαιρέτως, σε πλεονεκτική θέση έναντι όσων δεν προέβησαν αυτογνωμόνως σε αποψίλωση δασικών εκτάσεων ή έναντι όσων το έπραξαν μεν, αλλά αποβλήθηκαν από δασικές εκτάσεις που είχαν αυτοβούλως καταλάβει, επειδή η Διοίκηση, στην περίπτωση αυτή, προέβη, ως όφειλε, στις νόμιμες ενέργειες αποβολής τους (πρβ. ΣτΕ Ολομ. 1782/2009, 521/2014). Ούτε, άλλωστε, η πάροδος μακρού χρόνου συνιστά λόγο που καθιστά νόμιμη την αυθαίρετη εκκέρσωση και την παύση υπαγωγής της έκτασης στις διατάξεις της δασικής νομοθεσίας, δεδομένου ότι, κατά παγία νομολογία, το Σύνταγμα δεν επιτρέπει στο νομοθέτη να θεσπίσει χρονικούς περιορισμούς στην υποχρέωση αναδάσωσης δάσους ή δασικής έκτασης που έχουν καταστραφεί από υλικές πράξεις ή φυσικά αίτια (ΣτΕ Ολομ. 2281/92, 55/93 κ.ά.), ούτε ανέχεται, ως εκ τούτου, τη διατήρηση –πολλά δε μάλλον, την προστασία– πραγματικών καταστάσεων που θεμελιώνονται σε αυθαίρετη καταστροφή δασικής βλάστησης. Ως εκ τούτου, η αντίθεση προς το Σύνταγμα της γενικευμένης «νομιμοποίησης» αυθαίρετων εκκερσώσεων χιλιάδων στρεμμάτων δασικής γης δεν θεραπεύεται από την υποχρέωση συνέχισης της αγροτικής καλλιέργειας στο διηνεκές, επί ποινή ανάκλησης της παραχώρησης, ή από την καταβολή, πέραν του τιμήματος απόκτησης της έκτασης (που καθορίσθηκε σε ιδιαιτέρως χαμηλά επίπεδα και μειώθηκε, μάλιστα, στο 1/4 της αντικειμενικής αξίας της, έναντι του 1/3 που ίσχυε πριν), χρηματικού ανταλλάγματος που θα χρησιμοποιηθεί για την “αναδάσωση” ή “δάσωση” αντίστοιχων εκτάσεων, που βρίσκονται στην ίδια ή σε όμορη περιοχή, άλλως, εντός της ίδιας διοικητικής ενότητας ή όμορης αυτής, ελλείψει δε αυτών, σε άλλη έκταση που θα υποδειχθεί από τη δασική υπηρεσία, κατά το

άρθρο 45 παρ. 8 του ν. 998/1979. Τέλος, για τους ίδιους ως άνω λόγους, διαπιστώνεται αντίθεση προς το Σύνταγμα και της παρ. 13 του άρθρου 47 του ν. 998/1979, που προβλέπει έγκριση επέμβασης και αλλαγή χρήσης δασικής έκτασης, σύμφωνα με το άρθρο 47B του νόμου, όταν οι κάτοχοι δασικών εκτάσεων που εκχερσώθηκαν αυθαιρέτως προ της ισχύος του Συντάγματος του 1975 και καλλιεργούνται αγροτικώς δεν επιθυμούν να καταβάλλουν το τίμημα εξαγοράς και να τις αποκτήσουν κατά κυριότητα».

Ακόμη, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, που αφορά οικισμούς προϋφισταμένους του έτους 1923, «με τη διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 45 του ν. 998/1979, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο δέκατο τρίτο παρ. 1 του ν. 1822/1988 (Α΄ 272), εισάγεται ο κανόνας ότι στα δάση και στις δασικές εκτάσεις, στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 117 παράγραφος 3 του Συντάγματος (ήτοι στα δάση και τις δασικές εκτάσεις, τα οποία, μετά την καταστροφή τους, κηρύσσονται, όπως επιβάλλει η ανωτέρω συνταγματική διάταξη, αναδασωτέα), "ουδεμία επιτρέπεται επέμβαση, προβλεπόμενη από τις διατάξεις του παρόντος ή από άλλη διάταξη" και θεσπίζονται ορισμένες εξαιρέσεις από τον κανόνα αυτόν, οι οποίες αφορούν σε επεμβάσεις που είναι απαραίτητες για την τεχνητή αναδάσωση και την προστασία της βλάστησης στις ανωτέρω εκτάσεις, καθώς και σε ορισμένες άλλες, περιοριστικώς αναφερόμενες στην εν λόγω διάταξη, επεμβάσεις. Κατά την έννοια των διατάξεων αυτών, κάθε αποψιλούμενη δασική έκταση, δημόσια ή ιδιωτική, κηρύσσεται υποχρεωτικώς αναδασωτέα, με μόνη την αντικειμενική διαπίστωση της συνδρομής των κατά την ανωτέρω συνταγματική διάταξη προϋποθέσεων... Εφόσον δεν έχει εκδοθεί εγκύριως πράξη οριοθέτησης οικισμού προϋφισταμένου του 1923, η κατά τόπον αρμόδια πολεοδομική αρχή, επί υποβολής αιτήσεως χορηγήσεως άδειας ανεγέρσεως οικοδομής σε ακίνητο, το οποίο, κατά τους υποβάλλοντες την αίτηση, εμπίπτει εντός των ορίων οικισμού προϋφισταμένου του 1923, οφείλει να προβεί σε δική της έρευνα επί του, αναγομένου στις προϋποθέσεις χορηγήσεως της οικοδομικής αδείας, ζητήματος αν το εν λόγω ακίνητο κείται ή μη εντός των ορίων τέτοιου οικισμού και να διατυπώσει περί του ζητήματος τούτου ίδια κρίση, πλήρως και ειδικώς αιτιολογημένη (βλ. ΣτΕ 3192/2015, 1742/1994, 1060/1985 κ.ά.). Κατά την έρευνα του ζητήματος τούτου, η πολεοδομική αρχή δεν μπορεί να αγνοήσει τυχόν εκδοθείσα διοικητική πράξη, με την οποία ορισμένη έκταση, εμφανιζομένη ως περιλαμβάνουσα και το ακίνητο στο οποίο αφορά η αίτηση χορηγήσεως οικοδομικής αδείας, κηρύσσεται αναδασωτέα, ούτε, εξάλλου, μπορεί να χωρήσει σε παρεμπόδιον έλεγχο του κύρους της τελευταίας αυτής πράξεως. Και τούτο, αφενός μεν, διότι οι διοικητικές αρχές οφείλουν, κατ' αρχήν, να αναγνωρίζουν ως ισχυρές και να εφαρμόζουν τις πράξεις άλλων διοικητικών αρχών, οι

οποίες φέρουν τα κατά νόμον γνωρίσματα εγκύρων πράξεων και δεν έχουν ανακληθεί από την αρμόδια διοικητική αρχή ή ακυρωθεί δικαστικώς (βλ. ΣτΕ 1288/2017, 4074/2001, 2519/1982), αφετέρου δε, διότι η πράξη κηρύξεως ορισμένης εκτάσεως ως αναδασωτέας αποτελεί ατομική πράξη γενικού περιεχομένου και δεν είναι, επομένως, δεκτική παρεμπίπτοντος ελέγχου του κύρους της (βλ. ΣτΕ 3186/1982, 3370/1988, 3181/2012, 4516, 3351/2014, 2215/2015, 138/2015, 1182/2016, 2369/2018 κ.ά.). Κατά συνέπεια, στην εν λόγω περίπτωση, η δυνατότητα που καταλείπεται στην πολεοδομική αρχή είναι να προβεί σε κρίση περί του καθαρώς πραγματικού ζητήματος αν το ακίνητο, στο οποίο αφορά η αίτηση χορηγήσεως της οικοδομικής αδείας, κείται ή μη εντός των ορίων της αναδασωτέας περιοχής, όπως αυτά προσδιορίζονται στη σχετική (μη υποκείμενη, κατά τα εκτεθέντα, σε παρεμπίπτοντα έλεγχο του κύρους της) διοικητική πράξη περί κηρύξεως της αναδασώσεως. Και, εάν μεν η πολεοδομική αρχή διαπιστώσει ότι το ακίνητο κείται εντός των ορίων της αναδασωτέας εκτάσεως, όπως αυτά έχουν προσδιορισθεί από την ανωτέρω πράξη αναδασώσεως, είναι υποχρεωμένη να απορρίψει την αίτηση χορηγήσεως οικοδομικής αδείας, ενόψει του ότι οι παρατεθείσες ανωτέρω συνταγματικές και νομοθετικές διατάξεις απαγορεύουν τη δόμηση αναδασωτέας περιοχής (πρβλ. και ΣτΕ 3580/1997, 730/1996, με τις οποίες κρίθηκε ότι η διάταξη του άρθρου 10 του π.δ. 2/13.3.1981, Δ΄ 138—όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 3 του π.δ. της 19/28.8.1981, Δ΄ 459— η οποία απέβλεπε στο να καταστήσει έγκυρες ανίσχυρες πράξεις καθορισμού ορίων οικισμών προϋφισταμένων του 1923, αντίκειται στο άρθρο 24 του Συντάγματος, καθ' ο μέρος δεν εξαιρεί ρητώς από τα ανωτέρω όρια τις δασικές εκτάσεις που είχαν συμπεριληφθεί εντός αυτών). Εάν, αντιθέτως, η πολεοδομική αρχή διαπιστώσει ότι το ακίνητο, στο οποίο αφορά η αίτηση χορηγήσεως οικοδομικής αδείας, κείται εκτός των ορίων της κηρυχθείσας ως αναδασωτέας περιοχής, οφείλει να αιτιολογήσει πλήρως και ειδικώς την σχετική πραγματική κρίση της, συσχετίζοντας τα στοιχεία που υπεβλήθησαν προς έκδοση της αδείας με τα όρια της αναδασωτέας περιοχής, όπως προσδιορίζεται στην πράξη κηρύξεως της αναδασώσεως και στα διαγράμματα που τη συνοδεύουν, και να χωρήσει, περαιτέρω, στον έλεγχο του ζητήματος αν πληρούνται και οι λοιπές προϋποθέσεις για να θεωρηθεί ότι το ανωτέρω ακίνητο κείται εντός ορίων οικισμού προϋφισταμένου του 1923...» (ΣτΕ 1139/2020).

- 22 Τέλος, όπως έχει κριθεί «η διάταξη του δεύτερου εδαφίου της παρ. 1 του άρθρου 38 του ν. 998/1979, κατά το μέρος που εξαιρεί από την υποχρέωση αναδάσωσης εκτάσεις, οι οποίες είχαν χρησιμοποιηθεί παρανόμως πριν από την 11η Ιουνίου 1975, κατά τρόπο ώστε να καθίσταται αδύνατη η ανατροπή της δημιουργηθείσας πραγματικής κατάστασης

αντίκειται στο άρθρο 117 παρ. 3 του Συντάγματος, που δεν επιτρέπει στον νομοθέτη να θεσπίζει χρονικούς ή άλλους περιορισμούς ή εξαιρέσεις στην υποχρέωση αναδάσωσης καταστραφέντος δάσους ή δασικής έκτασης. Εάν όμως το δάσος ή η δασική έκταση είχαν απολέσει τον δασικό τους χαρακτήρα, όχι κατόπιν αυθαίρετης και παράνομης ανθρωπίνης ενέργειας, αλλά για κάποια νόμιμη αιτία, τότε δεν είναι δυνατή η ανατροπή της νομίμως δημιουργηθείσας πραγματικής κατάστασης, υπό την έννοια δε αυτή, η διάταξη του άρθρου 38 παρ. 1 δεν αντίκειται στο άρθρο 117 παρ. 3 του Συντάγματος. Ως εκ τούτου, εκτάσεις, οι οποίες νομίμως έχουν απωλέσει τον δασικό τους χαρακτήρα πριν από την 11η Ιουνίου 1975, με βάση διοικητικές πράξεις, δεν είναι δυνατόν να χαρακτηρισθούν, κατά τη διαδικασία του άρθρου 14 του ν. 998/197, ως δάση ή δασικές εκτάσεις ή να κηρυχθούν αναδασωτέες (βλ. ΣτΕ 175/2012, 2257/2002 επτ. κ.ά.)» (ΣτΕ 1726/2019).

Περαιτέρω, όσον αφορά το ζήτημα της απαλλοτριώσεως δασών και δασικών εκτάσεων, που ρυθμίζεται, κατά τα ανωτέρω, από τη διάταξη της παραγράφου 4 του άρθρου 117, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η Α.Π. Ολομ. 2/2022. Σύμφωνα με αυτήν, από την εν λόγω συνταγματική διάταξη «συνάγεται ότι τα δάση και οι δασικές εκτάσεις που ανήκουν και σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, υπάγονται ως φυσικά αγαθά και ανεξάρτητα από την ειδικότερη ονομασία τους ή τη θέση τους σε σχέση με οικιστικές περιοχές, σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς για να διατηρηθεί η μορφή και η κατά τον προορισμό τους χρήση με σκοπό τη διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας (ΣτΕ (Ολομ.) 666/2021, ΣτΕ (Ολομ.) 667/2021). Ενόψει των ανωτέρω ρυθμίσεων, όταν αιτία για τον προσδιορισμό της αξίας δάσους ή δασικής εκτάσεως είναι η αναγκαστική απαλλοτρίωση, όπως προβλέπεται από τη διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 117 του Συντάγματος του 1975, οι διατάξεις των άρθρων 6 παρ. 1 του ν. 998/1979 «περί προστασίας δασών-δασικών εκτάσεων» και 13 παρ. 1 του ν. 2882/2001 (Κ.Α.Α.), είναι από κοινού εφαρμοστέες, ως διατάξεις ουσιαστικές, που περιέχουν γενικά κριτήρια προσδιορισμού της αποζημιώσεως, η πρώτη όμως ως ειδική και η δεύτερη ως γενική διάταξη, εις τρόπον ώστε να παρέχεται στο Δικαστήριο η δυνατότητα να προσδιορίζει ελευθέρως την, κατά το Σύνταγμα, πλήρη αποζημίωση, λαμβανομένου όμως υπόψη ότι τα δάση και οι δασικές εκτάσεις της χώρας που ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου υπάγονται, ως φυσικά αγαθά και οικοσυστήματα σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς, με σκοπό τη διατήρηση της κατά προορισμό χρήσης τους και τη διαφύλαξη της φυσικής και βιολογικής ισορροπίας. Έτσι, οι ανωτέρω διατάξεις, σε κάθε περίπτωση εφαρμογής τους, δεν είναι δυνατόν να περιορίζουν τη δυνατότητα του Δικαστή να προσδιορίσει ελεύθερα την πλήρη κατά το Σύνταγμα αποζημίωση. Επο-

μένως, ο υπολογισμός της αξίας απαλλοτριωθείσης δασικής εκτάσεως θα γίνει με βάση τα οριζόμενα, από την ειδική ως άνω διάταξη του άρθρου 6 παρ.1 του ν. 998/1979 «περί προστασίας δασών-δασικών εκτάσεων», κριτήρια της θέσεως, της μορφής, της συστάσεως, καθώς και της τυχόν αποδόσεως της δασικής εκτάσεως σε δασικά προϊόντα, λαμβανομένου υπόψη ότι υπάρχει περιορισμός προς πλήρη οικονομική εκμετάλλευση διότι δεν μπορεί αυτή ούτε να καλλιεργηθεί, ούτε να οικοδομηθεί και γενικά να αλλάξει μορφή, ακριβώς λόγω της ειδικής προστασίας των δασικών εκτάσεων οι οποίες, ως φυσικό κεφάλαιο και κατ' εξοχήν περιβαλλοντικό αγαθό, τελούν σε προστατευτικό καθεστώς, δηλαδή είναι μικρότερης αξίας από τα υπόλοιπα ακίνητα που προορίζονται για καλλιέργεια και οικοδομική χρήση. Ειδικότερα δε, καθόσον αφορά τον τρόπο προσδιορισμού της τιμής μονάδος αποζημιώσεως δασικών εκτάσεων, με αυτοφυή φυτικά επικείμενα, οι ιδιοκτήτες των οποίων δεν έχουν υποβληθεί σε δαπάνες για την καλλιέργεια και εκμετάλλευσή τους και η μόνη εξ αυτών ωφέλεια προέρχεται εκ της παραγωγικής λειτουργίας τους εκ της ξυλεύσεως αυτών, πάντα μετά από άδεια της αρμοδίας δασικής αρχής (άρθρο 50 του π.δ/τος 19-11-1928 σε συνδ. με τα άρθρα 62 και 141 του ν.δ/τος 86/1969 «δασικός κώδικας»), ή εκ δικαιωμάτων βοσκής (άρθρ. 6 του ν. 4351/2015), η οριστική τιμή μονάδος αποζημιώσεως καθορίζεται, ενιαίως ανά τετραγωνικό μέτρο για το έδαφος και τα επ' αυτού αυτοφυή φυτικά επικείμενα».

- 24 Συναφώς, με την Α.Π. 1434/2022 έχει κριθεί ότι από τη διάταξη του άρθρου 117 παρ. 4 Σ. «συνάγεται ότι τα δάση και οι δασικές εκτάσεις, που ανήκουν και σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, υπάγονται, ως φυσικά αγαθά και ανεξάρτητα από την ειδικότερη ονομασία τους ή τη θέση τους σε σχέση με οικιστικές περιοχές, σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς, για να διατηρηθεί η μορφή και η κατά τον προορισμό τους χρήση, με σκοπό τη διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας (ΣτΕ Ολομ. 666/2021, ΣτΕ Ολομ. 667/2021). Ενόψει των ανωτέρω ρυθμίσεων, όταν αιτία για τον προσδιορισμό της αξίας δάσους ή δασικής εκτάσεως είναι η αναγκαστική απαλλοτρίωση, όπως προβλέπεται από τη διάταξη της παρ. 4 του άρθρου 117 του Συντάγματος του 1975, οι διατάξεις των άρθρων 6 παρ. 1 του ν. 998/1979 «περί προστασίας δασών-δασικών εκτάσεων» και 13 παρ. 1 του ν. 2882/2001 (Κ.Α.Α.), είναι από κοινού εφαρμοστέες, ως διατάξεις ουσιαστικές, που περιέχουν γενικά κριτήρια προσδιορισμού της αποζημιώσεως, η πρώτη όμως ως ειδική και η δεύτερη ως γενική διάταξη, εις τρόπον ώστε να παρέχεται στο Δικαστήριο η δυνατότητα να προσδιορίζει ελευθέρως την, κατά το Σύνταγμα, πλήρη αποζημίωση, λαμβανομένου όμως υπόψη ότι τα δάση και οι δασικές εκτάσεις της χώρας, που ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, υπάγονται,

ως φυσικά αγαθά και οικοσυστήματα, σε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς, με σκοπό τη διατήρηση της κατά προορισμό χρήσεώς τους και τη διαφύλαξη της φυσικής και βιολογικής ισορροπίας. Έτσι, οι ανωτέρω διατάξεις, σε κάθε περίπτωση εφαρμογής τους, δεν είναι δυνατόν να περιορίζουν τη δυνατότητα του Δικαστή να προσδιορίσει ελεύθερα την πλήρη κατά το Σύνταγμα αποζημίωση. Επομένως, ο υπολογισμός της αξίας απαλλοτριωθείσας δασικής εκτάσεως θα γίνει, με βάση τα οριζόμενα από την ειδική ως άνω διάταξη του άρθρου 6 παρ. 1 του ν. 998/1979 «περί προστασίας δασών-δασικών εκτάσεων», κριτήρια, της θέσεως, της μορφής, της συστάσεως, καθώς και της τυχόν αποδόσεως της δασικής εκτάσεως σε δασικά προϊόντα, λαμβανομένου υπόψη ότι υπάρχει περιορισμός προς πλήρη οικονομική εκμετάλλευση, διότι δεν μπορεί αυτή, ούτε να καλλιεργηθεί, ούτε να οικοδομηθεί και γενικά να αλλάξει μορφή, ακριβώς λόγω της ειδικής προστασίας των δασικών εκτάσεων, οι οποίες, ως φυσικό κεφάλαιο και κατ' εξοχήν περιβαλλοντικό αγαθό, τελούν σε προστατευτικό καθεστώς, δηλαδή είναι μικρότερης αξίας από τα υπόλοιπα ακίνητα που προορίζονται για καλλιέργεια και οικοδομική χρήση. Ειδικότερα δε, καθόσον αφορά τον τρόπο προσδιορισμού της τιμής μονάδος αποζημιώσεως δασικών εκτάσεων, με αυτοφυή φυτικά επικείμενα, οι ιδιοκτήτες των οποίων δεν έχουν υποβληθεί σε δαπάνες για την καλλιέργεια και εκμετάλλευσή τους και η μόνη εξ αυτών ωφέλεια εκ της παραγωγικής λειτουργίας τους προέρχεται εκ της ξυλεύσεως αυτών, πάντα μετά από άδεια της αρμόδιας δασικής αρχής (άρθρο 50 του π.δ/τος 19-11-1928 σε συνδ. με τα άρθρα 62 και 141 του ν.δ/τος 86/1969 «δασικός κώδικας») ή εκ δικαιωμάτων βοσκής (άρθρ. 6 του ν. 4351/2015), η οριστική τιμή μονάδος αποζημιώσεως καθορίζεται ενιαίως ανά τετραγωνικό μέτρο, για το έδαφος και τα επ' αυτού αυτοφυή φυτικά επικείμενα (Ολ.Α.Π. 2/2022)».

3. Όσον αφορά την εφαρμογή της παραγράφου 7

Τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 117 παρ. 7 Σ. κλήθηκε προσφάτως να εφαρμόσει **25** το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της χώρας, το οποίο με την απόφασή του ΣτΕ Ολομ. 2559/2022 έκρινε ότι από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 17 και 117 Σ. «προκύπτει ότι, για την ίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας επί όλων των απαλλοτριωτικών εν γένει διαφορών, η οποία εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του νομοθέτη κατά τα άνω, δεν τάσσεται χρονικός περιορισμός, ενώ, αντιθέτως, η μεταφορά των σχετικών με τον προσδιορισμό της αποζημίωσης διαφορών από τα πολιτικά δικαστήρια στα "αρμόδια" δικαστήρια επρόκειτο να αρχίσει, κατά το άρθρο 117 παρ. 7 του Συντάγματος, με τη θέση σε ισχύ του σχετικού εκτελεστικού νόμου και πάντως, ελλείψει αυτού, από 1.1.2002. Ενόψει

της διάταξης αυτής, με την ως άνω από 21.12.2001 πράξη νομοθετικού περιεχομένου διατηρήθηκε το υφιστάμενο νομοθετικό καθεστώς διάσπασης της οικονομικής ύλης των σχετικών με την απαλλοτρίωση διαφορών, προκειμένου, κατά τα αναφερόμενα σχετικώς και στο προοίμιό της, να μην υπάρξει περαιτέρω διάσπαση των σχετιζόμενων με την αποζημίωση διαφορών μεταξύ, αφενός των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, στα οποία θα μεταφέρονταν αυτοδικαίως από 1.1.2002 οι διαφορές για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης και αφετέρου των πολιτικών δικαστηρίων, στα οποία θα εξακολουθούσαν να εμπíπτουν οι συναφείς διαφορές της αναγνώρισης δικαιούχων αποζημίωσης για τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης. Ορίσθηκε δε, για λόγους ασφάλειας δικαίου, ότι ο προσδιορισμός της αποζημίωσης για την αναγκαστική απαλλοτρίωση υπάγεται, λόγω της συναφείας του με τη διαδικασία της αναγνώρισης δικαιούχων, στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων σύμφωνα με τα οριζόμενα στον Κ.Α.Α. Η νομοθετική αυτή ρύθμιση περί διατηρήσεως, και μετά τη συνταγματική αναθεώρηση, της αρμοδιότητας των πολιτικών δικαστηρίων για τον προσδιορισμό της καταβλητέας αποζημίωσης συνιστά επιτρεπόμενη, καταρχήν, σύμφωνα με το άρθρο 94 παρ. 3 του Συντάγματος, νομοθετική υπαγωγή κατηγορίας διοικητικών, κατά τα ανωτέρω (ως εκ της φύσεώς τους), διαφορών στα πολιτικά δικαστήρια, η οποία δεν κωλύεται αλλά, αντιθέτως, επιτρέπεται, κατά τα ήδη εκτεθέντα, από το άρθρο 17 παρ. 4 εδάφ. α΄ του Συντάγματος. Με τη ρύθμιση δε αυτή, καθώς και με τις μεταγενέστερες, με τις οποίες επήλθαν επιμέρους τροποποιήσεις στις διατάξεις του Κ.Α.Α., εκφράσθηκε η βούληση του νομοθέτη να μην αξιοποιήσει τη δυνατότητα που του παρέχει το Σύνταγμα για εγκαθίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας (των πολιτικών ή των διοικητικών δικαστηρίων) για όλες τις απαλλοτριωτικές εν γένει διαφορές».

- 26 Αξίζει πάντως να αναφερθεί ότι η ως άνω απόφαση της Ολομελείας του Δικαστηρίου περιλαμβάνει ισχυρή μειοψηφία, κατά την οποία «με τις προπαρατεθείσες διατάξεις των άρθρων 17 παρ. 4 και 117 του Συντάγματος, όπως αυτές ισχύουν μετά την αναθεώρησή τους (2001), εκδηλώνεται η βούληση του συντακτικού νομοθέτη για τον καθορισμό ενιαίας δικαιοδοσίας για την εκδίκαση των διαφορών που ανακύπτουν σε όλα εν γένει τα στάδια της διαδικασίας αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, και δη προς την κατεύθυνση της μεταφοράς του συνόλου αυτών στα διοικητικά δικαστήρια, ενόψει της φύσεως της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης ως κατ' εξοχήν πράξης ασκήσεως δημόσιας εξουσίας, χάριν του δημοσίου συμφέροντος, επί του συνταγματικώς προστατευόμενου δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Τούτο προκύπτει ιδίως από την αντικατάσταση του όρου "πολιτικά" με τον όρο "αρμόδια", όσον αφορά τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων στα οποία ανατίθεται από το

Σύνταγμα ο καθορισμός των δικαιούχων και του ύψους της καταβλητέας σε αυτούς αποζημίωσης λόγω αναγκαστικής απαλλοτριώσεως του ακινήτου τους. Ερμηνευόμενες υπό το φως της ανωτέρω συνταγματικής μεταβολής, οι διατάξεις του άρθρου 127 παρ. 1 του ν. 4070/2012 έχουν την έννοια ότι, πάντως, οι διαφορές που γεννώνται από την αμφισβήτηση του ύψους της επιστρεπτέας αποζημίωσης σε περίπτωση άρσεως συντελεσμένης απαλλοτριώσεως υπάγονται στα διοικητικά δικαστήρια. Και τούτο, διότι, σε αντίθεση με την καταβλητέα επί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως αποζημίωση, η οποία καθορίζεται το πρώτον από τα πολιτικά δικαστήρια κατόπιν υποβολής σχετικής αιτήσεως απευθείας ενώπιόν τους, ο καθορισμός της επιστρεπτέας αποζημίωσης διενεργείται κατά την προβλεπόμενη από τον νόμο ειδική διοικητική διαδικασία, η οποία καταλήγει στην έκδοση εκτελεστής διοικητικής πράξης... Τα διοικητικά δικαστήρια, κατά την εκδίκαση της ως άνω διαφοράς, εφαρμόζουν τις ειδικότερες αυτές διατάξεις του Κ.Α.Α.Α. καθώς και τις διατάξεις του ΚΠολΔ, καθό μέρος γίνεται παραπομπή σε αυτές, και μόνον συμπληρωματικώς τις διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Δικονομίας».